

SZÁSZ ZOLTÁN

A formális és a reális függetlenség alternatívája

Románia 1883. évi döntése

Az a Hármasszövetség, amely Andrassy és Bismarck 1879. évi viszontbiztosítási titkos szerződéséből Olaszország 1882. évi csatlakozásával jött létre, még a diplomáciatörténet „fekete bárányai” között is markánsan sötét tónusával tűnik ki. A 20. század történeti-politikai gondolkodásában a Dreibund alapítása volt az első világháborús katasztrófához vezető út nagy indulóállomása, amit a kataklizma utáni háborús felelősségkeresés (és -elhárítás) propagandaszinten rögzített. Az aktuális igényektől elszakadni nem tudó történeti kutatás tiszteletre méltó anyagfeltárásával igencsak differenciálta a „szükségszerűen” háborúhoz vezető út itineráriumát, azonban még a felelőség részleges megosztásával sem változtatott azon az antantideológia által közkeletűvé tett képen, mely szerint a Hármasszövetség az identifikált „abszolút gonosz” összeesküvése. Szakmai szempontból nem kevésbé súlyos momentum az is, hogy a Hármasszövetség és az antant későbbi összecsapását visszavetítve, dogmává vált a két szövetségi tábor csupán ellentétekre redukált, merev szembenállásának egyszerűsítő, ugyancsak ideologikus-didaktikus töltetű tézise. Azt, hogy az átjárhatatlan frontok tana mennyire problematikus, a diplomáciatörténet kutatása is rég érzékelte az 1880-as évektől ismétlődő német–orosz vagy osztrák–magyar–orosz különnevezkedések ismert tényeiből következően, Fritz Fellner pedig már 1960-ban bizonyította ezt a Hármasszövetségbe tartozó Olaszország 1900 utáni francia és orosz közeledési kísérleteinek elemzésével, a Monarchia olasz-politikájának vizsgálatával, mely egyben a majdani „olasz áru-lás” (1914–1915) megértését is segítette.

„A Hármasszövetség egész történetét meghatározza a szövetséges partnerek kísérletezése, hogy ezen a szövetségi rendszeren kívül találjanak védelmet és támogatást. Nem is lehetett ez másképp, mivel a Hármasszövetség tagjai érdekeikben túlságosan különböztek egymástól és csak kevés közösségük volt egymással.”¹ Ha nem is mentes a túlzástól ez az értékelés, olasz vonatkozásban nem kétséges a realitása; a szövetségben nagyon is kezdeményező Itáliát távolról sem fűzte olyan szoros kötelék Németországhoz és pláne Ausztria–Magyarországhoz, mint a két alapítót egymáshoz.

1 *Fritz Fellner*: Der Dreibund. Europäische Diplomatie vor dem Ersten Weltkrieg. Wien, 1960. 6.

Megalakulása után hamarosan különszerződéssel csatlakozott a szövetséghez Románia. Míg Olaszországot, melyet már 1856-tól – a krími háborúban való piemonti részvétel jogán – európai nagyhatalomnak minősítettek, Romániát új államnak tekintették a kontinens államközi kapcsolatrendszerében. Mi volt az az érdekháló, mely ezt az országot a Hármasszövetségbe belevitte? Mennyivel volt többről, (részben) másról szó, mint az Oroszországgal szembeni védelem, katonai biztonság kereséséről?

*

Negyedszázadon át volt Románia a krími háborút lezáró 1856. évi párizsi szerződés értelmében az akkori hét nagyhatalom kollektív védnöksége alá helyezett semleges ország. Negyedszázadnyi orosz protektorátus ért véget 1856-ban, de megmaradt felette az egyre formálisabbá váló török szuverenitás. A régi (rosszabb) kettős függőséget felváltó új típusú (jobb) kettős függőség sem volt persze eszményképe az 1848-as nemzedékből kikerülő román politikai elitnek, de növelte mozgásterét mind a modernizációs, mind a tisztán nemzeti törekvései realizálásához. Az 1859-ben elvben egyesült két kis ország a hatalmak döntése értelmében felvette a „Moldva–Havasalföld Egyesült Fejedelemségek” elnevezést; egy újabb évtized után, amikor az unió már ténylegesen is működött, a nemzetközi diplomáciai gyakorlatban is elfogadták önelnevezését: Romániát.

Az ország jövője, európai elhelyezkedése szempontjából az újabb döntő lépést ismeretesen az 1877–1878. évi orosz–török háború, az azt lezáró San Stefano-i békekísérlet és az 1878. júniusi berlini kongresszus hozta.

A berlini kongresszus Szerbia és Montenegró mellett Romániát is független államnak ismerte el, véget vetett mind a török fennhatóságnak, mind pedig a nagyhatalmak kollektív protektorátusának. A jelentős előrelépés ezekben az években több volt, mint diplomáciai siker. Az orosz–török háborúban Oroszországnak katonai támogatást kellett kérnie Romániától, így az ország – az eredeti tervtől eltérően – érdemi áldozatot vállalt saját függetlenségének kiharcolásában. Az „idegen uralkodó”: Hohenzollern Károly, aki 1866-ban Bismarck támogatásával, s III. Napóleon egyetértésével fogadta el a fejedelmi trónt, s elég sokat tett ugyan az ország belviszonyainak stabilizálása és nemzetközi elfogadtatása érdekében, csak éppen őt nem tekintette európai szokás szerint respektált fejedelemnek a hazai politikai elit, ebben a háborúban személyes részvételével is, néhány orosz alakulat feletti parancsnokságával is alaposan megnövelte tekintélyét, ettől kezdve egyértelműen elfogadta őt (és költői lelkületű hitvesét) az erősödő öntudatú társadalom – noha nem lett belőle sosem rajongott uralkodó. 1878 végén már használhatta a „királyi fenség” címet. Kiemelkedő jogköre volt a külpolitika alakításában.

A nagyhatalmak közül elsőnek Ausztria–Magyarország ismerte el Románia függetlenségét, ténylegesen még 1875-ben egy kereskedelmi és vámszerződés megkötésével, most pedig formálisan is 1878. október 14-én, két hét múlva Oroszország – a többiek csak 1880-ban – s megnyíltak elismert diplomáciai képviselői Bécsben, majd Konstantinápolyban és Szentpéterváron.

Az 1878-ban kialakult igen kedvező helyzete azonban csak hosszú történeti távlatból minősíthető egyértelműen pozitívnak. Problémák egész sora tornyosult az ország előtt, köztük olyanok, amelyek nemcsak beárnyékkolták az éppen most elismert önállóságot, hanem egyenesen a függetlenség veszélyeztetettségének érzetét keltették az előző évszázad hatalmi kiszolgáltatottságának tapasztalataitól amúgy is deprimált, s közben nagy reményeket is melengető vezetőrétegben. Volt okuk a borúlátásra.

Oroszországgal már az orosz–török háború végén komoly ellentétbe került. Súlyos traumának bizonyult, hogy – mint ismeretes – a cári birodalom, noha előzőleg szerződésben tett ígéretet Románia területi épségének tiszteletben tartására, most egyszerűen elvette tőle Dél-Besszarábiát, vele a Duna-delta északi hajózási ágát, a Kiliát. (A cserébe adott idegen lakosságú Dobrudzsát román részről csak perspektivikusan tartották értékesnek.) Figyelmeztetés volt ez egyben arra, hogy mennyit érnek valójában a nagyhatalmi kötelezettségvállalások. Majd aztán a dobudzsai határhúzásnál (Arab-tabia Silistránál) került sor olyan súlyos nézeteltérésre, hogy orosz részről egy pillanatra felmerült a román hadsereg lefegyverzésének ötlete, februárban 24 órás orosz területadási ultimátumnak kellett engedelmessé válni, hiába fordult segítségért a nagyhatalmakhoz.²

Mindez csak akkor tűnhetne átmeneti problémának, ha nem vesszük figyelembe, hogy az egész évszázad telve volt az orosz hatalomtól elszennvedett csapásokkal, mint Besszarábia elvesztése 1812-ben, ötéves megszállás az 1820-as évek végétől, a Duna-delta akkori orosz elfoglalása, 1848-as török–oroszból való kivonulás, s hogy még a modernizációs szentpétervári pressziók (az alkotmány funkciójú 1831. évi Szervezeti Szabályzat) is visszajukra fordultak és az egész 48-as nemzedék oroszellenes szellemben kényszerült élni és működni.³ S Európa-szerre nem volt titok, hogy Oroszország a berlini kongresszus után is Romániát szeretné saját érdekszférájának tudni.

Az 1878–1883 közötti időszakot a román történetkutatás általában a későbbi nagy nemzeti egyesülés látószögéből értékelte,⁴ tehát erősen historizáló megközelítésben. A legsarkítottabb formában ez a kommunista történetírás korai, alapozó szakaszában fogalmazódott meg, amikor a Hármasszövetséghez való önkéntes román csatlakozást nemcsak valaminő perspektivikus értelemben tekintették önvessző akciónak, a még nem román „Erdély érdekei elárulásának”, hanem egyenesen az 1940. évi második bécsi döntés elfogadásával, azaz egy immár meglévő tartomány kényszerű feladásával vették egyenértékűnek. (Amire formális lehetőséget kínált, hogy mindkét történeti pillanatban ugyanaz a „német” Hohenzollern-dinasztia uralkodott, s mindkét esetben egy-egy nagy hatalmú Németország kezében volt a döntés kulcsa.) Ez a szakszerűtlen össze-

2 *Ernst Ebel*: Rumänien und die Mittelmächte. Berlin, 1939. 21.; *G. I. Brătianu*: La politique extérieure du roi Charles I-er de Roumanie. București, 1940. 16–17.; *Florin Constantiniu*: O istorie sinceră a poporului român. București, 1997. 244–245.

3 *Teodor Pavel*: Intre Berlin și Sankt Petersburg. Cluj-Napoca, 2000. 41–52., 149–176.

4 *Camil Mureșanu*: Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților. Cluj-Napoca, 1996. 190.

mosás azonban nem is olyan elképesztő, ha szem előtt tartjuk a nemzeti feyegetettségi momentum nemcsak reálpolitikai racionalitásokra alapozódását, hanem aktuális valóságokon túli úgynevezett irracionális komponenseit; egyáltalán: történeti rögzülését. A nemzeti kommunista korszak román történetírása persze visszatért a szóban forgó századvég történeti aktivitásának korábbi, jóval realisztikusabb magyarázatához, aminek egyszerre volt oka a történetkutatás természetes fejlődése, szakszerűsödése, valamint a korábban a történelemre visszamenőleg is kötelező „oroszbarátságtól” való nagypolitikai elfordulás.

A legújabb történetírás számára igen hasznos forráskiadvány-sorozat teszi lehetővé a korszak komplexebb képének megrajzolását. 2006-ban nagyszabású iratkiadásba kezdett a bukaresti külügyminisztérium *Román Diplomáciai Intézet*e, a nagy európai külügyi iratsorozatokhoz közelítő gyűjtemény első kötetének (a szerkesztők: Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Lukács Antal) megjelentetésével. Nem érdektelen, hogy az elsőként napvilágot látott anyag – noha a sorozatban a 11. helyet fogja majd elfoglalni – az 1883. esztendőre vonatkozik. Nem teljes, akárcsak az ismert nagyhírű gyűjtemények; papírkiadásban ez nem lehetséges, de nem is szükséges. Nem tartalmaz szenzációt, hiszen az anyag jelentős részét már román és külföldi kutatók évtizedek óta kutatták, ha nem is volt könnyű a hozzáférés. A szakszerű kiadás viszont lehetővé teszi a román külpolitika 1878–1883 közötti összképének újraértékelését, a régóta ismert források, visszaemlékezések jobb értelmezését.

Milyen kép bontakozik ki ennek az időszaknak a politikájáról?

Mindenekelőtt a bevezetőben említett szorongatottság, a veszélyeztetettség érzete volt alakító tényező. A veszélyeztetettség minden nemzeti közösség fontos konstitutív tényezője, régióink kis népeinél régóta kiemelt jelentőségű. A „kis nemzet” pedig elsősorban nem népszámlálási értékek által meghatározott. Milan Kundera szerint „kis nemzet az a nemzet, amelynek léte bármely pillanatban megkérdőjelezhető”. Vajda Mihály hozzát teszi, hogy térségünk története szinte kizárólag sorskérdések sorozatából állott.⁵

A berlini kongresszussal függetlenné nyilvánított államnak egy évekig elhúzódó külpolitikai konszolidációs krízisen kellett átmennie, meg kellett találnia stabil helyét az európai hatalmi politika világában.

Oroszbarát irányzatnak nem lehetett nemzeti támogatottsága. A közvélemény szemében ilyesmi még Moldva–Havasalföld uniójának fennmaradása szempontjából is veszélyesnek tűnt. A liberálisokon túl, a konzervatívok ifjú szárnya – mint markáns új irányzat – eleve úgy ítélte, hogy az orosz kapcsolat olyan, mint a római birodalom viszonya volt a félig meghódított népekhez: „tudjuk, mi volt a sorsa az ún. socii populi romani”-nak.⁶ San Stefano óta hírek jártak arról, hogyan tervezték Oroszország és Nagybulgária összekapcsolását Dobrudza és a Duna torkolatvidékén keresztül, igaz, arról is, hogy a cár felajánlotta a bolgár koronát I. Károlynak. Természetesen felbukkant az a gondolat is, hogy

⁵ Vajda Mihály: Sisakrostély hatás. Pozsony, 2007. 84–85. (Az idézet a 82. oldalon.)
⁶ C. Gane: P. P. Carp și locul său in istoria politică a țării. I. București, 1936. 204.

az országot a nagyhatalmak kollektív védnöksége alá kell helyezni⁷ – mint volt 1856 és 1878 között, azonban ez nem volt összeegyeztethető a nemzeti függetlenség eszméjével, s nem is lehetett nemzetközi-politikai realitása.⁸ Bukarestben azt sem tekinthették biztató jelnek, sőt, a politikai elit egyenesen külső (és persze belső kihatású) fenyegetettségként fogta fel, hogy a nyugati hatalmak, így Németország is időnként goromba formulákat használva, mereven ragaszkodtak a berlini szerződés 44. pontjának végrehajtásához, az úgynevezett idegenek, azaz a zsidók állampolgári egyenjogúsításához, amitől minden romániai párt vonakodott.⁹ Bismarck csak megerősíthette 1879 nyarán a pénzügyminiszter Dimitrie A. Sturdzának, Románia egyedül áll a világban, de vassorompó lehetne Oroszország és a Balkán között; nincs más választása, mint csatlakozni Németországhoz (vagy Franciaországhoz). Ez ugyan megfelelt volna Bukarestnek, azonban csupán általánosságban mozgó teoretikus tanács volt a vaskancellár részéről, hiszen ő maga az Oroszországgal való együttműködést sem kívánta feladni „egy kis fejedelemség iránti szerelemből”.¹⁰

A Németországhoz való viszonyt megterhelte a korban hírhedt, 1871 óta több felvonásban zajló Strousberg-botrány, melyben a csődbe ment vasútépítő konzorcium örökébe lépő Bleichröder–Hansemann-csoport részvényeseinek kártalanítása érdekében maga Bismarck gyakorolt ismételten nyomást Bukarestre, s rosszízű tárgyalások sora után végül a parlament engedett. A vasutak 1880 márciusától átmentek a román állam tulajdonába, azonban igen magasnak tartott, 44 éven át fizetendő megváltás fejében.¹¹ Német részről ez volt az egyik feltétele az önállóság elismerésének, s egy ideig ezen ügy rendezése érdekében fogta vissza Bismarck – mint a berlini kongresszus elnöke – a többi hatalmakat is a román diplomáciai kapcsolatuk kiépítésében, amit még a francia kormány is elfogadott.¹²

Egészen másként nézett ki a román–osztrák–magyar viszony. A román történetírás a hazai forrásanyag alapján is rekonstruálta a kettős monarchia román-politikáját. Ebből szintén az tűnik ki, hogy a többi hatalmakhoz képest a Monarchia aktívan támogatta 1878-ban Románia függetlenítését, amit a kortársak méltányoltak. Nem érdektelen az 1878. tavaszi orosz–román feszültség idején felbukkanó elképzelés: az oroszok általi lefegyverzés elől a Monarchia területére menekülne a román haderő.¹³ Andrassy Gyula közös külügyminiszter

7 I. m. 208.

8 Telegraful Roman 1879. jún. 26. – idézi *Durkó Dalma*: Románia csatlakozása a Hármasszövetséghez. Pécs, 1943. 10.

9 *Lukinich Imre*: Románia politikai kapcsolatai az Osztrák–Magyar Monarchiával 1914-ig. In: *Magyarok és románok. II.* Szerk. Deér József–Gáldi László. Bp. 1944. 176. és *F. Constantiniu*: i. m. 246–247.

10 A berlini követ 1879. márc. 12-i jelentését idézi *Durkó D.*: i. m. 26.

11 *Gheorghe Nicolae Căzan–Șerban Rădulescu-Zoner*: Rumänien und der Dreibund 1878–1914. București, 1983. 31.

12 I. m. 29.

13 *C. Mureșanu*: i. m. 196.

abban is támogatta Bukarestet, hogy Károly még 1878 őszén felvehesse, külföldön elfogadtathassa a „királyi fenség” címet, s szorgalmazta a német–román vasútvisszavásárlási vita lezárását. A függetlenség elismertetésében való közreműködés jelképes köszöneteként az év végén Ferenc József megkapta (és elfogadta) a legmagasabb román kitüntetést, a Románia Csillaga nagykeresztjét, megelőlegezve egyúttal Bécs további ilyen arányú aktivitását is. A következő esztendőben Albrecht főherceg ellátogatott Romániába; megállapodások születtek a vasúti csatlakozások (Orsova, Predeal) régóta húzódó ügyében, ami mindkét állam gazdasága, de különösen a román gazdaság számára nagy jelentőséggel bírt.

Természetesen nem volt szó teljes harmóniáról. Andrassy már korábban lezögezte a bukaresti politikusok előtt: a Monarchia nem tűrheti, hogy Romániából egy Piemont váljék az erdélyi románság számára.¹⁴ Az említett támogatások és együttműködések sem voltak vitáktól mentesek, még a vasúti megállapodások sem. Romániának a királyság rangjára emelésében (1881) a Monarchiának már nem volt kezdeményező szerepe. Bár Ferenc József látszólag melegen pártolta a gondolatot, Bécsnek fenntartásai voltak, a Monarchia hozzájárulását vitás ügyek elintézése feltételeként akarta felhasználni. (Oroszország ebben a kérdésben megint kemény volt; feltételként a román parlamentnek törvényt kellett elfogadnia az országban tartózkodó külföldiek más országokat érintő „felforgató tevékenységének” üldözéséről is.) A császárvárosban mindenesetre tisztában voltak Románia geopolitikai jelentőségével, az öt és félmillió ország fejlődésképességével, s felismerték politikai elitjének életrevalóságát. Bukarest a Monarchia diplomáciájának kiemelt fontosságú állomáshelye, nagy külügyi karriernek kiindulási pontja lett,¹⁵ s részben hasonló jelentőségét a német külügyi apparátus világában is érzékelhetjük.

Andrassy 1880 tavaszán „most mint magánember teljes nyíltsággal” fordult I. Károlyhoz, ösztönözve őt a Kettősszövetséghez való csatlakozásra. „Romániának nemzeti és európai érdeke ugyanaz mint a Monarchiáé – írta április 21-én –, vagyis erős bástyát alkotni Európa e részének, különösen keletnek elszlávosodása ellen. Mindkettőjük közös feladata meggátolni az északi és déli szláv államok egyesülését”. S nem felejtett el rájátszani Bukarest tartósodó félelemérzetére: „Ettől az irányzattól eltávolodni Ausztriára nézve nagy veszedelmet, Romániára nézve azonban pusztulást jelentene.” Csak akarnia kell, hogy „az adott pillanatban harmadik legyen a szövetségben”.¹⁶

14 *Teodor Pavel*: Mișearea românilor pentru unitatea națională și diplomația puterilor centrale. (1878–1895). Timișoara, 1979. 60.

15 *Somogyi Éva*: Hagymány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. Bp. 2006. (A múlt ösvényén) 157–158.

16 *Durkó D.*: i. m. 33–35. Az eredetiből idéz *Uta Bindreiter*: Die diplomatischen und wirtschaftlichen Beziehungen zwischen Österreich–Ungarn und Rumänien 1875–88. Wien–Köln–Graz, 1976. 227. – Andrassyra ld. *Diószegi István*: Bismarck és Andrassy. Bp. 1998. 198. és kkl.

Romániának azonban nem annyira az Osztrák–Magyar Monarchiával való szövetségre, mint inkább Németország, illetve Bismarck, „Európa ura” pártfogására volt igénye. Nem csak azért, mert német relációban nem volt olyan típusú tehertétel, mint a nagy tömegű erdélyi és bukovinai románok iránti szolidaritás konfliktusteremtő kérdése. Számára az 1873-ban létrejött, s most éppen megújuló német–oros–osztrák–magyar „három császár szövetsége” is veszélyforrást jelentett, hiszen – korábbi tanulságok igazán nem zárták ki – ezek a balkáni érdekeik miatt bármikor egyezkedhettek Románia kárára. De a helyzetük még ennél bonyolultabbnak tűnt. Számolni kellett olyan elvi változattal is, hogy Németország és Oroszország a Habsburg Monarchia rovására köt megállapodást,¹⁷ ami nagy krízis esetén szükségszerűen magával vonná nemcsak Ferenc József birodalmának az összezúzását, hanem az új román állam függetlenségének felszámolását, akár feldarabolását is. Végül nem lehetett kizárni egy francia–oros szövetekezést sem, bár ennek 1881 körül nem volt még reális alapja, ami azzal fenyegetett, hogy Franciaország a sokat emlegetett latin szolidaritás-érzést amúgy is már évek óta látványosan feledve, „szabad kezét” adna, bátorítaná Oroszországot délkelet-európai expanziós törekvéseiben. A franciabarát vonal meggyengült Romániában.¹⁸

Németország lett volna tehát a szorongatottságból szabadulni törekvő román külpolitika célállomása, amúgy az ország fő pénzhitelezője. Csakhogy amint Olaszország számára „Bécsen át vezetett az út” a kettős szövetséghez való csatlakozáshoz, ugyanez volt a helyzet Románia esetében is, többszörös értelemben. 1880 márciusában a Berlint és Bécsét megjáró Ion C. Brătianu miniszterelnök tájékozódott a kettős szövetségről, s kitüntetésekkel díszítette fel a német császárt, a trónörökösöt, Bismarckot.¹⁹ A német kancellár viszont következetesen Ausztria–Magyarországhoz utalta a román politikusokat, erről még levelet is írt I. Károlynak, másfelől éppen a Monarchia vezetői, Haymerle új és Andrassy régi külügyminiszterek ajánlották ismételten Bismarck figyelmébe a kívánatos román szövetséget. Andrassy már az idézett levele előtt, még márciusban kimondottan biztatta a románokat egy Oroszország elleni összefogásra. A magyar sajtóban ugyancsak egyértelmű útmutatások jelentek meg Bukarestnek címezve: „A veszély nagyobb és közvetlenebb Romániára nézve, s Erdély birtokát nem áhítozhatja akkor, amidőn saját léte forog kockán és a cár regimentjei a nyakán vannak. Mi nyújtunk oltalmat, ők nyújtsák lojalitásnak garanciáit” – írta júliusban a *Pesti Napló*.²⁰ Tavasszal és nyárra néhány barátkozó rendezvényre is sor került, Károly októberben megállt tárgyalni Budapesten, Tisza Kálmán is kapott (ajánlékba) egy Románia Csillaga kitüntetést a meleg fogadtatásért.

17 U. Bindreiter: i. m. 228.

18 Rudolf Dinu: *Introducere*. In: *Documente diplomatice române*. (= DD Rom.) Seria I. Vol. 11. 1883. Coord. Alin Ciupală–Rudolf Dinu–Antal Lukács. București, 2006. XVI.

19 G. N. Căzan–Ș. Rădulescu-Zoner: i. m. 34.

20 *Pesti Napló* 1880. júl. 28. – idézi *Durkó D.*: i. m. 39.

A kifejezetten jó osztrák–magyar–román kapcsolatokat szinte váratlanul megrontotta a nemzetközi Duna-hajózás modern szabályozása körüli diplomáciai és nemzetpolitikai természetű vita, melyet a román vezetés és nyilvánosság az ország függetlenségének újabb fenyegetettségéeként élt meg.

Az 1856. évi párizsi szerződés nemzetköziesítette, szabaddá tette a hajózást a Dunán. Két bizottságot hozott létre: egyet a folyó menti országok képviselőiből, s egy európai bizottságot (*Commission européenne du Danube* [= CED]) a nagyhatalmak küldötteiből kifejezetten a fekete-tengeri torkolatvidékre, átmenetinek szánva, a költséges medermunkálatok végzése ürügyén; hatásköre a munka végeztével átkerült volna a folyóparti államok bizottságához. Azonban másként alakult minden, a hajózás ügye idővel diplomáciai tengeri kigyóvá növekedett.²¹ A CED mandátumát mindegyre meghosszabbították (1878-ban Románia is tagja lett), s ez kapta feladatul a Vaskapu és a torkolatvidék közti szakaszra vonatkozó hajózási, felügyeleti, folyamrendőri szabályzatok kidolgozását. A Habsburg Monarchia – noha ezen a részen már nem part menti állam – itt is meg akarta őrizni kialakult pozícióját, s ebben a második, parti bizottságban az állandó elnöki tisztelet és a vétőjogot igényelte. A CED ilyen értelmű szabályzatot dolgozott ki 1882-ben.

Bukarest szemében Ausztria–Magyarország igénye „súlyosan érinti Románia szuverenitását, megalázása az új királyságnak”.²² A román belpolitika lépései is évekre kibogozhatatlanul összefonódtak ezzel a kérdéssel. Ebben az egyébként látványos közéleti presztízskérdésben – gazdasági jelentősége ugyanis ez idő tájt Románia számára még nem volt – kellett elsőként kitapogatnia és megtapasztalnia, meddig terjed egy fiatal, független kisállam mozgásterét. Románia már csak a magas költségek miatt is elfogadta a torkolatvidék feletti európai ellenőrzést, ami jól jött Oroszország ellensúlyozására is, noha elvben a CED is sértette a szuverenitást. A Vaskapu alatti szakaszra szánt felügyelő bizottságba azonban elvi és presztízssokokból nem akarta a Monarchiát beengedni. Azonban magára maradva, Bukarest idővel hajlott arra, hogy Ausztria–Magyarország ebbe a felügyelő vegyesbizottságba belépjen, sőt elnököljön, azonban a hozandó határozatok egyhangúságának követelésével egyben semlegesítette is saját engedményét.²³ Az ügy persze nem maradt a minisztériumok falai között. A parlamentben plakátot ragasztottak: „Veszélyben a haza!” A kormánynak keménységet kellett mutatnia.²⁴ Egy átmeneti kabinet miniszterelnöke fogadkozott: anyatigrisként fogja védeni az ország érdekeit.²⁵ Majd az 1881. november 27-i trónbeszéd a Duna-ügy és az osztrák–magyar (mindig vitássá tehető) állat-

21 A kérdés kortársi bemutatását ld. *Titu Maiorescu: Istoria contimporană a României* (1866–1900). București, 1925. 104–207. – Modern történeti feldolgozása *Palotás Emil: A nemzetközi Duna-hajózás a Habsburg-monarchia diplomáciájában 1856–1883*. Bp. 1984. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 104.)

22 *T. Maiorescu*: i. m. 202.

23 *G. N. Căzan-Ș. Rădulescu-Zoner*: i. m. 45.

24 *C. Gane*: i. m. 283.

25 *T. Maiorescu*: i. m. 194.

behozatali egészségügyi korlátozások címén tartalmazott heves támadást a Monarchia ellen – olyannyira, hogy a diplomáciai érintkezés is megszakadt (igaz, csak Bukarestben) a két állam között, mígnem egy hivatalos román mentetőző bocsánatkéréssel ezt az ügyet elsimították. (Nem térünk ki itt azokra az ismétlődő, majd 1883-ban felfokozódott vitákra, amelyek az erdélyi románok helyzetével kapcsolatos romániai megnyilatkozások miatt Bécs és Bukarest között diplomáciai szinten zajlottak, s melyek Jancsó Benedek munkássága óta ismertek.)

A román kormánynak meg kellett tapasztalnia, hogy a Duna-kérdésben Nyugaton sem talált támogatókra. A francia kormány megbízott C. Barrére által kidolgozott hajózási terv – mint a hatalmak közös tervjavaslata – ugyancsak a Monarchiát favorizálta, legalábbis a román elképzelésekkel szemben. Ő a folyami bizottságba a Monarchia, Bulgária, Szerbia, Románia mellett egy ötödik tag bevonását javasolta a CED-tagállamok köréből, meghagyván az elnöki tisztét Ausztria–Magyarországnak. Bukarest ellenkezése dacára, a CED elfogadta a tervezetet, s épp a franciák ígérték, hogy megszervezik a nagyhatalmak kollektív fellépését Romániával szemben. Anglia külügyminiszterüme pedig, noha voltak vitái Béccsel, összehívatta 1883 márciusára Londonba a hatalmak konferenciáját a Duna-kérdésben. Miként Szerbia és Bulgária, Románia is szeretett volna részt venni a konferencián, álláspontját a nagyhatalmakhoz küldött jegyzékben ismertette. A konferencia azonban – a Monarchia eredeti szándékától eltérően – Szerbiához hasonlóan Romániának is csak tanácskozási („meghallgatási”) jogot kínált, amit ez elutasított. Ekkor már nem lehetett tagadni az ország nemzetközi elszigeteltségét. Amire számítottak, az most bekövetkezett. „Európa magára vállalta, hogy határozzon rólunk nélkülünk” – írta a bécsi követ 1883. február 27-én.

Most érett be a gyümölcse annak az ellenzéki ifjúkonzervatív politikának, amely évek óta sürgette a központi hatalmakhoz való közeledést. Ezek a német orientációjú és német kultúrájú igen színvonalas politikusok (T. Maiorescu, P. P. Carp) a poliglott Monarchiát is jó partnernek tekintették – a terjeszkedő és zsarnok Oroszországhoz képest. A liberális miniszterelnök Ion Brătianu most ezeket vont be a külpolitika-csinálásba, az ugyancsak német műveltségű, de liberális párti D. A. Strudza külügyminiszter közreműködésével. Ez felelt meg leginkább a német orientációt szívügyének tartó, s a külpolitikát koordináló király szándékának. Bécsi követnek kinevezték P. P. Carpot; az ő feladata volt, hogy a nagyon is kedvezőtlen pillanatban Romániát a Duna-hajózás kérdésének relativizálásával szoros szövetségi kapcsolatba hozza Ausztria–Magyarországgal és Németországgal – megtörve az elszigeteltség és fenyegetettség lidércnyomását.

Az előkészületek stádiumában Strudza külügyminiszter emlékiratban adott összesítést Románia nemzetközi helyzetéről, melynek hangsúlyos eleme az ország teljes elszigeteltségének érzete volt. A Duna-kérdés országa számára kedvezőtlen kilátású, mivel a londoni konferencián Ausztria–Magyarország ténylegesen felhatalmazást kapott fellépni a dunai kisállamok ellen, azok pedig nem ütőképesek, Szerbia elnyomott, Bulgáriával az a baj, hogy Oroszország a védelmezője. Az ügy rendezése azonban Romániának, a Monarchiának, Német-

országoknak egyaránt érdeke. Megpendíti ugyanakkor egy nagyobb háború veszélyét. (Magas német körök hírein túl, a londoni követ információi szerint is „a háború el van határozva”. Az odesszai román főkonzul felemás orosz csapatösszevonásokról tudósított néhány nappal később.)²⁶ „A készülő események döntőek lehetnek Románia létrejöttére”. Oroszország „ajánlata egy szövetséghez ismert [...] Bukovina és Erdély”. Ha elszigeteltségünk az oroszok karjaiba hajtana minket – folytatja – akkor persze vazallusok leszünk, az ország felosztása is várható. Romániának „életkérdés belépni Közép-Európa ligájába”, s ezen szövetséggel „biztosított a mi európai pozíciónk emelkedésének feltétele”.²⁷

Éppen ekkor, I. Károly németországi és ausztriai utazásának napjaiban (augusztus 15–29), azzal közvetlen összefüggésben vált manifesztté – természetesen nem a nemzeti nyilvánosság számára – az oly tüzesen képviselt Duna-ügy tudatos háttérbe szorítása. Mindkét oldalon átváltottak a Duna-problémáról, mint immár másodlagos kérdésről a szövetség nagy ügyére. Ezt tette I. Károly már Potsdamban, s ilyen szellemben jelentett Liteanu berlini követ is. Bismarck, Hatzfeld egyformán Románia és Ausztria–Magyarország „gyümölcsöző, örömteli eredményekhez vezető intimitásának szükségéről” elmélkedtek, arról, hogy el kell tűnniük az elválasztó akadályoknak.²⁸ P. Carp bécsi követ egy „entente politique avec Autriche–Hongrie”-ről beszélt, ami független a Duna-ügytől, amiben Románia egyébként nem enged.²⁹ Liteanu viszont azt hangsúlyozta, a Duna-kérdés most nem oldható meg; egy Bismarck–Brătianu-entrevue azonban a román belpolitikai rend megszilárdításához, a német baráti kapcsolatok megerősítéséhez, a Monarchiához való viszony javításához vezethet.

Az egyik kérdésről a másikra való átváltás – úgy is mondhatnánk: az egyik veszélyről a másikra áthangolódás – ugyanakkor nem volt teljes. A Duna-ügy egyértelműen beépült a hármasszövetségi csatlakozás argumentációjába, menetébe, s persze célrendszerébe.

A bukaresti forrásokból is kitűnően, Ausztria ellentmondásosnak ítélte Románia tervezett csatlakozását, de a németek számára sem volt problémamentes. Ennek román recepciójára indokolt itt bővebben kitérni.

Bécs már előljáróban tartott attól, hogy a szövetségesek érdeklődése Románia iránt önmagában is növelheti Bukarest önbizalmát, s még ellenállóbb lesz a Duna-kérdésben. De ennél többről volt szó. Szögyény³⁰ László osztályfőnök azt mondta a román követnek: „Háború esetén [...] Oroszország meg fogja hódítani önöket; mi felajánljuk a megmenekülést, adják nekünk a Dunát e szolgálatért cserébe”.³¹ Érdemes további részleteket idézni a király és Brătianu kulcsembereinek jelentéseiből. Carp válasza az volt, hogy háború esetén a szolgálat kölcsönös

26 DD Rom. 378–379.

27 D. A. Sturdza külügyminiszter Ion C. Brătianu miniszterelnöknek, 1883. aug. 16. – Az emlékirat aug. 15-én kelt. DD Rom. 362–366.

28 Liteanu berlini követ 1883. aug. 26-i jelentése. DD Rom. 372–373.

29 P. P. Carp bécsi követ 1883. aug. 30-i jelentése. DD Rom. 379.

30 Szögyény pályájára, jelentőségére ld. *Somogyi É.*: i. m. 186–187.

31 Carp 1883. aug. 31-i jelentése. DD Rom. 382.

s „olyan román államférfi nem született még, aki azt merné mondani az országnak: bocsásson Ausztria rendelkezésére 100 ezer embert és 100 milliót [költséget], ráadásul még adja oda a Dunát is”. Hozzátette persze, hogy ezek csak „diplomáciai civakodások”.³² Bismarck tanácsa e napokban szintén olyan volt, mint Bécsé: „hagyják aludni a Duna-affért [...] a mai körülmények kedvezőbbek egy más rendezés számára!”³³

Carp úgy ítélte, Németország tart attól, hogy a Duna-kérdés miatt „Oroszország karjaiba vetjük magunkat”; ha Bismarckot meg lehet győzni ennek lehetetlenségéről, akkor „a Duna-ügy indifferens lesz számára, s meg lesz nyerve számunkra”. Ugyanilyen tendenciát érzett Gustav Kálnoky gróf, külügyminiszter megnyilatkozásaiban. „Találkozásom Kálnokyval nem hozott semmi eredményt a Duna-kérdésben [...] Mi nem tudunk engedni és nekik nem fekszik, hogy csak úgy hirtelen elhagyják a londoni szerződést. Azt határozták, hogy most hagyják elesni ezt a kérdést és egyezzünk meg az általános politikáról [...] Valójában hogyha háború lesz, ez a háború olyannyira módosítja majd az egész helyzetet, hogy még ha meg is békélnénk a Duna-kérdésben, akkor sem csináltunk volna mást, mint egy ideiglenes lépést. Ha nem lesz háború, a szövetség a központi hatalmakkal nem lesz kevésbé tartós és nagyon nehéz lenne Kálnokynak, hogy engedjen, de ugyanannyira lehetetlen lesz számára, hogy alkalmazza a [londoni] szerződést szövetségesével szemben. Bárhogy is nézzük a dolgokat, mondhatjuk azt, hogy a jelen pillanatban az egész játszma a mi kezünkben van.”³⁴ A követ biztosan még nem tudhatta, hogy Bécs engedni akar ebben az ügyben.

Fontos látni, mit reméltek a fenyegetettség felszámolásán, a Duna-hajózás felügyelete kérdésének megoldásán túl a csatlakozástól.

Brătianu miniszterelnök két beszélgetést is lefolytatott szeptember elején Gasteinban. Böven szólt arról, mennyire jóban volt Andrássyval. Az irredentizmus-gyanút elhárítandó, kimagyarázta a június 18-i iaşii Nagy István vajda emlékünnepe ügyét, melyet az ottani beszédek miatt Bécsben és Budapesten súlyosan kifogásoltak – igyekezvén úgy beállítani, hogy az inkább Oroszország-ellenes élű volt, mivel az ünnepezt Besszarábiát uralta, de Erdélyt sohasem. A kancellár szinte belefáradt a bőséges történelmi elemzés hallgatásába. (Mint írta: „képtelen vagyok a múltra való sok visszapillantást [...] visszaadni”.)³⁵ Egyébként úgy ítélte, hogy Brătianu „nyereségrészes” szerződésre gondol, egy orosz háború esetén Besszarábiát szeretné visszaszerezni, a bécsi német követ is fontosnak tartotta a román miniszterelnök ilyen jelzéseit, Kálnoky kitérő válaszáat fölemlíteni. Bismarck a román vágyakat „légváraknak” értékelte, ezeket elutasítandó, inkább a béke megőrzésének a feladatáról beszélt, hiszen nem kívánt

32 I. m. 385.

33 Liteanu 1883. szept. 3-i jelentése. DD Rom. 385.

34 Carp id. jelentése. DD Rom. 383.

35 Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871–1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes. 3. Das Bismarck'sche Bündnissystem 1879–1885. (= GP 3.) Hrsg. Johannes Lepsius–Albrecht Mendelssohn Bartholdy–Friedrich Thimme. Berlin, 1927. 266.

ütközni a cár birodalmával. Belső német használatra megmondta, feladatunk még „az oroszoknak a bolgár kaput nyitva hagyni”, továbbá azt, hogy „a béke eléréséhez mégiscsak fontosabb egy Oroszországgal való megállapodás, mint Romániával”. Ez nem mondott ellent igényének: „a mi Itáliával kötött békeligánkat Keletre is kiterjeszteni”.³⁶ Természetesen Kálnoky szintén a szerződés defenzív jellegét hangsúlyozta, hozzátéve némi biztatásul, ha háború lesz, akkor persze a célok megváltozhatnak.³⁷

A csatlakozási tárgyalások román szürke eminenciása, Carp is óvott: „Arra kértem Brătianut, hogy amennyiben nemcsak egy általános jellegű szövetségről lesz szó, hanem bizonyos stipulációkról [!], akkor ne menjen túlságosan messzire a nemzeti igényekkel [...] Minden követelésünk stratégiai s nem nemzeti legyen. [...] Ne legyen illúzióknk, Románia túl nagy növekedése nem lehet kívánatos Ausztriának és nem fogadja el Németország”.³⁸

A szövetségi szerződés megkötésének konkrét menetrendje túlságosan ismert, semhogy részletezzük. A király berlini és bécsi útja a legmagasabb szinten előkészítette a megállapodást, a két miniszterelnöki utazás pedig a konkrét szerződést. A Ballhausplatzon fogalmazott szövegtervezetet szeptember 28-án tárgyalták meg Sinaian. (Ugyanaznap jelezte bizalmasan a német kancellár utolsó aggodalmát: Románia erős csábítást fog érezni, hogy Dnyeszter menti igényeihez „2 milliónyi német–osztrák–magyar csapatokat felhasználjon”).³⁹ Védelmi és barátsági szerződés volt ez, melyben a Monarchia és Románia kölcsönös támogatásra kötelezte magát egy idegen támadás esetére. Az utolsó „simítások” keretében is történtek még fontos módosítások. Bécs felvett a tervezetbe egy olyan pontot, melyben – az 1881. évi Szerbiával kötött egyezményben ilyen már szerepelt – a felek a partnerszággal szembeni politikai agitációt, külföldiek szubverzív tevékenységét saját házuk táján tilalmazták. Ezt az értelemszerűen Erdély és Bukovina vonatkozású román nemzeti vagy irredenta propagandát meggátolni akaró passzust Brătianu azzal az indoklással törölte, hogy „ebben a kölcsönös bizalom hiánya volna benne, melynek jobb, ha az ember nem ad kifejezést az új szerződésben”.⁴⁰ Ugyancsak törölte – királya főparancsnoki önállóságára hivatkozva – azt a mondatot, amelyben a katonai együttműködés leírásánál egy háborús (közös) főparancsnokság kialakítására (mint kidolgozandó feladatra) utaltak. Bismarck pedig a német császár kívánságával takarózva, Oroszország nevét törölte – tartva egyébként egy esetleges román indiszkréciótól is. Nem érdektelen, hogy az alapszövegben szereplő biztonság (*sécurité*) fogalmát – mivel az nagyon képlékeny kifejezés – az ő kívánságára törölték, illetve a „béke” terminussal helyettesítették.

36 I. m. 263.

37 *Emil Palotás*: *Machtpolitik und Wirtschaftsinteressen. Der Balkan und Russland in der österreichisch-ungarischen Aussenpolitik 1878–1895*. Bp. 1995. 144.; GP 3. 269.; DD Rom. 397–398.

38 DD Rom. 387.

39 GP 3. 273.

40 Reuss bécsi német nagykövet 1883. szept. 26-i jelentése. GP 3. 273.

A titkos szövetségi szerződéshez, melyet 1883. október 30-i dátummal Bécsben írt alá a két külügyminiszter, még aznap hivatalosan is csatlakozott Németország a bécsi követtanácsos Max von Berchem gróf aláírásával. Néhány nap múlva pedig az uralkodók szentesítették.⁴¹

A Vaskapu alatti Duna-szakasz nemzetközi felügyeletének bevezetésére, az osztrák–magyar közvetlen ellenőrzés megvalósítására irányuló törekvést Bécsnek, ha nem is látványosan, fel kellett adnia.⁴² Ez volt a szövetségekötés első számú érdemi utójátéka.

*

A Hármasszövetséghez való csatlakozással Románia joggal érezhette magát biztonságban, s főleg az elszigeteltségből kiemelkedőnek. A belépéssel „a békeszövetségbe” – ahogyan német részről ez idő tájt nevezni szerették – az egész Európához való csatlakozást látták biztosítottnak, annál is inkább, mivel diplomáciájuk időnként Angliát is a Dreibund amolyan külső tagjának könyvelte el.⁴³ A félelemhárító mechanizmus eredményesen működött, a fenyegetettség-tudat alábbhagyott.

De hát hogyan is hathat egy szerződés, ha titkos? Ha a történeti irodalom ezt a titkosságot kifejezetten az egyezmény gyengéjének tartja, ha a román uralkodó hosszú évek alatt is csak néhány nagypolitikusnak mutatta meg, s gond volt számára, hogy az ötévenkénti meghosszabbításkor éppen „megbízható” kormányfője és külügyminisztere van-e az országnak? Valószínű, hogy a kérdés hagyományos (szociologisztikus) módszerrel nem válaszolható meg. Camil Mureșanu már régen figyelmeztetett sajtótörténeti vizsgálatai alapján a titkosság tarthatatlanságára,⁴⁴ amit saját ilyen irányú ismereteim sem cáfolnának. Úgy hiszem, hogy a titkosság az európai politikai kultúra sajátos tabuvilágához tartozott: úgy volt tudott, hogy senki sem törte meg látványosan a hallgatást.

41 Szövegét közli *A. Fr. Pribram: Die politischen Geheimverträge Österreich–Ungarns 1879–1914.* Wien–Leipzig, 1920. 40–47.; GP 3. 281–282.; *Durkó D.:* i. m. 72–73.; DD Rom. 475–477. – A kérdéskörre ld. az új szintézist: *Vasile Cristian: Politica externă a României independente (1878–1914).* In: *Istoria românilor. Vol. VII. Tom II. De la independență la Marea Unire (1878–1918).* Coord. Gheorghe Platon. București, 2003. 233–273.

42 *Palotás E.:* A nemzetközi Duna-hajózás i. m. 152–153. – A korabeli magyar sajtóban megjelent nézetek bemutatását ld. *Klesitz István: A Duna-kérdés az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni gazdasági terveiben 1878–1883 között.* In: *Kelet-Európa: történelem és sorsközösség.* Palotás Emil 70. születésnapjára. Szerk. Krausz Tamás. Bp. 2006. 126–148.

43 Bălăceanu római követ 1883. ápr. 27-i jelentése. DD Rom. 232.

44 *C. Mureșanu:* i. m. 196. – T. Pavel az európai diplomácia és a közvélemény által megsejtettnek (*intuită*) tekinti a titkos szerződést. I. m. 176.

ZOLTÁN SZÁSZ

THE ALTERNATIVE TO FORMAL AND REAL INDEPENDENCE
ROMANIA'S DECISION IN 1883

Romania gained its independence in 1878, and the study sums up the history of the country from 1878 to 1883 from only one point of view: in order to present the formed political attitude due to the impression of being endangered and threatened (*Gefährdung*). The present essay regards the threat as a constitutive and homogenizing factor of the political life of national communities. Concerning Romania, enclosed by Russia and the Austro-Hungarian Monarchy, the existence of the European Commission of the Danube (CED) represented a factor limiting independence, which was established by the continental great powers in the Danube delta in 1856. Moreover, even after 1878, the Habsburg Monarchy intended to maintain and legalize her privileged position in connection with the supervision and control over the shipping between the Iron Gate (Orsova) and Galați. The Romanian government and the general public deemed it to be a threat to national independence, and however, it was not of economic importance at that time, they tried to ward off the Austro-Hungarian efforts without having any kind of international assistance. The present study includes also the sources of 1883 contained in the recently published *Documente diplomatice române*, and it outlines that Bucharest managed to get out of the European isolation in a way that Romania joined secretly to the Triple Alliance in 1883, which was not aggressive at that time, and despite the several debates with the Habsburg Monarchy, Romania pushed into the background the contested issue of Danube shipping and entered into a contract primarily with the Monarchy. At the same time, because of this step, neither the Monarchy nor the great powers forced Romania to accept the Austro-Hungarian claims to the permanent control over the navigation on the Danube. The independence of the country came true exactly due her (formally also self-restraining) joining the Triple Alliance.